

1755 году отправляя комиссие в Батурине. Сего ж 1755 года былъ в полку Стародубовском в переревизовании стрельцовъ и бобровниковъ.

Абшитованный товарищ бунчуковий Иванъ Губчиць

Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДІАК України). – Ф.51. – Оп.3. – Спр.14037 (оригінал).

«Skazka» is characterized as a source of the history of the ungovernmental starshyna. Different kinds of «skazka» and its evolution are presented in this paper. «Skazka» of abshytovanyi bunchukovyi tovarysh I.I.Hubchyts' is published.

РЕЦЕНЗІЇ

Малюта О.В.

«Просвіти» і Українська Державність (друга половина XIX – перша половина XX ст.). – К.: Видавничий центр «Просвіта», 2008. – 840 с.

Традиційною формою національно-культурного руху в Україні була діяльність товариства «Просвіта» – найбільш масової громадської організації. Як і братства XVI–XVII ст. воно відіграло важливу роль у піднесенні національної свідомості серед українців, їх боротьбі за власну державу в XIX–XX ст. До 140-річного ювілею товариства побачила світ монографія О.В.Малюти. Автор праці на широкій джерельній основі комплексно дослідила весь позитивний досвід, нагромаджений цією організацією у відродженні та розвитку культурно-освітнього, суспільно-політичного та економічного життя українського народу, утвердженні його національної ідентичності.

Це перша і досить вдала спроба розкрити роль та значення «Просвіти», котра діяла на всіх українських землях, конкретизувати її участь у формуванні державницького потенціалу українського народу в другій половині XIX – першій половині XX ст. В свій час один із провідних діячів просвітанського руху, а згодом національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр., визначний український історик Д.Дорошенко писав, що діяльність цих організацій у дореволюційну добу, на перший погляд, видається «дуже скромною». Але «саме “Просвіта” посіяла зерна, які дали такий пишний врожай пам’ятної весни 1917 р.». За його словами, саме ці товариства принесли в душі тисяч людей паростки «національної свідомості, і ці люди, коли настав слушний час, зробилися на місцях організаторами широкого національно-політичного руху, який охопив усю Україну, як тільки впали пута старого режиму»¹. Усім цим людям, котрі засновували товариство – могутнє джерело національної енергії українського народу, а згодом створювали власну державу, і присвятила свою монографію дослідниця.

Слід зазначити, що О.В.Малюта у своїй книзі вперше розкрила діяльність «Просвіти» в найширших територіальних та хронологічних рамках. Праця фактично підбиває підсумок усіх попередніх досліджень цієї проблеми й у той же час робить спробу подати діяльність цих організацій у контексті різних державно-політичних режимів новітньої доби і водночас узагальнює комплекс нових джерел та матеріалів. Автору вдалося створити цілісну картину діяльності «Просвіти», проаналізувати форми й методи роботи цього товариства (на всій території України і в діаспорі), його співпрацю з іншими національними громадсько-політичними та культурницькими організаціями.

У двох перших розділах монографії О.Малюта аналізує колоніальну політику урядів Австро-Угорщини і Російської імперії й дає їм оцінку, справедливо наголошуючи, що українське населення Галичини мало кращі умови для національно-культурного розвитку, котрі створювали у цьому регіоні ґрунт для піднесення визвольного руху. Розкриваючи закономірність появи «Просвіти» в Україні, автор дає характеристику культурно-освітніх організацій, які існували до її виникнення, тим самим стверджуючи, що ство-

рення цього товариства стало своєрідним завершенням усієї попередньої організаційної роботи вітчизняної інтелігенції. Його діяльність спиралася на ідеї «Руської трійці», Кирило-Мефодіївського братства, їх концепції згуртування та консолідації народу, його виховання через просвітництво. Саме завдяки «Просвіті» на всіх українських землях до ефективної культурницької, націєтворчої праці був залучений численний загін ентузіастів. В її основу було покладено освітню й видавничу діяльність. Поступово в процесі своєї еволюції ці товариства як у Галичині, так і на Великій Україні вийшли за межі суто просвітницьких завдань. О.В.Малюта приділяє увагу висвітленню теоретико-концептуальних питань у практичній діяльності української інтелігенції та розглядає ступінь впливу провідних вітчизняних політичних діячів на роботу конкретних товариств, зокрема самостійницьких поглядів В.Липинського, С.Шелухина, І.Луценка й ін. Однак слід зазначити, що ідеологічні концепції цих постатей були швидше винятком із загальної практики. Різноманітні філософські та політичні погляди тодішніх керівників «Просвіти», які підготували ідейну і духовну основу для виникнення й діяльності цієї організації, по суті не впливали на форми та методи її роботи. На відміну від Австро-Угорської імперії, «Просвіта» в Росії на першому етапі свого існування діяла в умовах відсутності політичних партій та мала здебільшого просвітницькі завдання. Товариства, які засновувалися під час революції 1905 р., безумовно, вплинули на політизацію українського руху. Разом із тим слід зауважити, що партійний принцип не був визначальним у діяльності «Просвіти» до 1917 р. Підтвердженням цього є її київська організація, члени якої репрезентували різні політичні сили – Українську радикально-демократичну партію, Українську соціал-демократичну робітничу партію, Товариство українських поступовців, безпартійних, що не стало перешкодою об'єднанню їх в єдину національно-культурну громадську силу.

Беручи участь у визвольній боротьбі українського народу в 1917–1920 рр., діячі «Просвіти» стали національно свідомими активістами багатьох інших громадських організацій, політичних партій, працювали в державному апараті. Прикметним у цьому зв'язку є свідчення одного з провідників просвітянського руху на Поділлі В.Приходька – члена Української Центральної Ради. Він констатував, що з вибухом революції старше громадянство було у розпачі – в українському русі не залишилося більше свідомих людей, здатних до організаційної праці. «Але минув тиждень, минув місяць і, на своє здивування, – писав він, – ми почали спостерігати щось для нас несподіване: в містах, в повітах, на всіх ділянках життя, в тилу, на фронті, серед війська всюди розгортався широкими могутніми хвилями український національний рух. Але хто ж його починав, хто надавав організаційних форм, хто скликав селянські з'їзди, учительські курси, створював національні полки»². В.Приходько сам відповідає на запитання – ці кадри сформувала «Просвіта», у котрій панувала атмосфера самозречення й жертвності заради служіння національним інтересам. Монографія О.В.Малюти дозволяє детально простежити, як члени товариства трансформувалися в державних діячів, як вони формували всі ланки апарату у центрі та на місцях, творили українські громади в районах компактного проживання українців поза межами батьківщини. Фактично автор простежує діяльність «Просвіти» на всіх теренах України, розкриваючи ступінь її впливу на національне державотворення у 1917–1920 рр., а також на локальних територіях 1919 р. (зокрема в Закарпатті – Гуцульська республіка).

Значимість наукового видання посилює друга частина монографії О.В.Малюти – матеріали до біобібліографічного покажчика. Укладаючи їх, автор ретельно підбрала інформацію про ключові постаті вітчизняної національно-визвольної боротьби 1917–1920 рр., 1939 р., 1941 р. – членів «Просвіти», а також впливових діячів громадсько-політичного життя українців в еміграції у 1920–1940 рр. Серед них відомі представники українських центральних органів державної влади, парламентських структур, вчені, письменники, правники, митці, освітяни, медики і водночас малознані співробітники організації у Східній Галичині й Великій Україні. Ретельне вивчення громадсько-політичної діяльності цих осіб – членів товариства, що своєю подвижницькою діяльністю прислужилися власному народові, стало важливим внеском автора у дослідження історії «Просвіти» та її ролі в формуванні державницького потенціалу України. Автор зуміла розкрити вагу політичної діяльності не завжди відомих загалові постатей, котрі обіймали різні за своїм значенням посади в урядах усіх періодів української національно-визвольної боротьби – Центральної Ради, Української Держави, Директорії

УНР, ЗУНР, а також важливих етапів національного державотворення, пов'язаних із Карпатською Україною 1939 р. та Українською державою, проголошеною 1941 р. Автор також прослідкувала участь діячів товариства «Просвіта» у парламентських структурах Австро-Угорської імперії (Галицький сейм, Державна рада 1860-ті – 1918 рр.), Російської імперії (українські парламентські громади в Державних думах), сеймі Польщі, парламенті Чехословаччини (1920–1930-ті рр.), українських парламентських структурах (Центральній Раді, Українській Національній Раді ЗУНР, Трудовому конгресі тощо). Узагальнивши фактичний матеріал, нагромаджений своїми попередниками, О.В.Малюта суттєво його доповнила й систематизувала.

Працю слід вважати значним внеском у сучасну українську біобібліографістику, оскільки поряд із висвітленням громадської та державницької діяльності членів «Просвіти» автор подала детальні списки джерел і літератури до конкретних біографій. Вони допомагають з'ясувати форми й ступінь участі діячів організації в громадсько-політичному житті та національному державотворенні українського народу (XIX–XX ст.). Разом із тим кожна постать чітко прив'язана до теми дослідження «Просвіта» у формуванні й реалізації державницького потенціалу українського народу (друга половина XIX – перша половина XX ст.). Зважаючи на те, що чимало постатей маловідомі або невідомі загалом своєю діяльністю у товаристві, однак знані як співробітники органів державної влади в добу визвольної боротьби 1917–1920 рр., дослідниця прагнула розкрити маловідомі факти їх громадської та політичної роботи. З-поміж наведених біографій членів «Просвіти» є чимало таких, що вперше зустрічаються у вітчизняній історичній літературі. Варто вказати на масштабність проведеної автором роботи, котра співмірна за своїми результатами з працею цілого авторського колективу. Загалом монографія О.В.Малюти є суттєвим внеском у вивчення товариства «Просвіта», яке відіграло величезну роль у новітній українській історії.

¹ Дорошенко Д. «Просвіти на Великій Україні (зі спогадів)». – Л., б/д. – С.8.

² Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.3830. – Оп.1. – Спр.9. – Арк.90.

Т.С.Осташко (Київ)

Кривець Н.В.

Українсько-німецькі відносини: політика, дипломатія, економіка. 1918–1933 рр. – К.: Інститут історії України НАН України, 2008. – 322 с.

Останніми роками історична наука поповнилася чималою кількістю монографій, присвячених висвітленню участі України у міжнародному житті. Зокрема було опубліковано праці, на сторінках яких аналізуються історичні події, пов'язані із становленням вітчизняної дипломатії доби Української Народної Республіки – періодів Центральної Ради й Директорії, гетьманської України та УСРР. Однак донедавна була відсутня фахова наукова монографія, цілісно присвячена зв'язкам України з Німеччиною, котра також трансформувала свій політичний устрій від кайзерівської імперії до Веймарської республіки.

Передусім зазначимо, що рецензована книга є плодом багаторічних поглиблених авторських роздумів над емпіричним матеріалом, регулярної копіїткої «чорнової» роботи з архівними документами різного походження. Дослідниця критично переосмислює доробок великої когорти попередників, які за різних суспільно-політичних умов займалися цією темою. Сама Н.В.Кривець є гідною спадкоємицею вітчизняної школи історичної германістики, біля витоків котрої стояв видатний учений, д-р іст. наук, професор І.М.Кулинич.

Водночас рецензована монографія є важливою віхою в науковому доробку цієї галузі історії. Авторці вдалося на основі осмислення багатой джерельної бази цілісно і системно дослідити важливий історичний період становлення української державності міжвоєнної доби й найважливіших аспектів політичних та економічних українсько-німецьких зв'язків зазначеного часу.